

FEHİM-İ KADİM'İN FARŞÇA GAZELLERİNİN BAĞLAMLI DİZİN VE İŞLEVSEL SÖZLÜĞÜ

Yusuf Can TIRAŞ¹

Özet

Fehîm-i Kadîm, 1627 yılında dünyaya gelmiştir. Asıl adı Mustafa'dır. Fehîm, genç yaşlarından itibaren Arapça ve Farsça'yı öğrenmiş ve kendisini şiir alanında yetiştirmiştir. Bir süre kâtiplik yaptığı, Kudüs, Mekke, Medine, Edirne ve Mısır'da bulunduğu görülmektedir. Fehîm-i Kadîm, XVII. yüzyılda, Klasik Türk Edebiyatı'nda etkileri görülmeye başlayan "Sebk-i Hindî" tarzının temsilcisidir. Şiirlerinde yaşadığı sıkıntılardan, günlük olaylardan ve çevreden sıklıkla söz etmektedir. Bunları dile getirirken de "Sebk-i Hindî"nin etkisi görülmektedir. Henüz yirmili yaşlarında hastalıktan dolayı vefat eden Fehîm-i Kadîm, genç yaşına rağmen, ardından birçok şairi etkileyen bir "Divân" meydana getirmiştir. Bu "Divân", hem şairin hayatı, hem sanatı hem de Sebk-i Hindî'nin anlaşılması için büyük önem taşımaktadır. Şairin Divânı, 1991 yılında Tahir Üzgör tarafından "Fehîm-i Kadîm Hayatı, Sanatı, Divân'ı ve Bugünkü Türkçesi" başlığıyla kitaplaştırılmıştır. Bu çalışmamızda Fehîm-i Kadîm'in Divân'ında yer alan üç Farsça gazelin TEBDİZ projesi aracılığıyla incelemesi yapılacaktır. Bu sayede hem Fehîm-i Kadîm'in Farsça'daki yeteneği görülmüş hem de Farsça gazellerin bağlamli dizin ve işlevsel sözlüğü elde edilmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: TEBDİZ, Dizin, Sözlük, Fehîm-i Kadîm, Divân.

CONCORDANCE AND FUNCTIONAL GLOSSARY OF FEHİM-İ KADİM'S PERSIAN GAZELS

Abstract

Fehîm-i Kadîm came to the world in 1627. His real name is Mustafa. Fehîm learned Arabic and Persian from his early ages and raised himself in poetry. It is seen that he has been a clerk for a while, in Jerusalem, Mecca, Medina, Edirne and Egypt. Fehîm-i Kadîm, XVII. Century is the representative of the "Sebk-i Hindi" style that started to show its effects in Classical Turkish Literature. He speaks of the troubles he has experienced in his poems, the daily events and the frequent conversations. While expressing these, the effect of "Sebk-i Hindi" is seen. Despite his young age, Fehîm-i Kadîm, who has just passed away due to illness in his twenties, has subsequently brought a "Divan" that influences many poets. This "Divan" is very important for the understanding of poet's life, art and Sebk-i Hindi. The Divan of the poet was published by Tahir Üzgör in 1991 under the heading of "Life, Art, Divan and Today's Turkic of Fehîm-i Kadîm". In this work we will examine three Persian gazels in the Divan of Fehîm-i Kadîm through the TEBDIZ project. On this page, both Fehîm-i Kadîm's ability in Persian is seen and the contextual index and functional dictionary of Persian gazelles will be obtained.

Key words: TEBDIZ, Index, Glossary, Fehîm-i Kadîm, Divân.

¹ Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora öğrencisi, yusufcantiras@gmail.com.

A) FEHİM-İ KADİM'İN HAYATI, SANATI VE ESERLERİ

Hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmayan Fehîm'in asıl adı Mustafa'dır. Babasının Halep asıllı olması ve İstanbul Tahtakale'de unculuk yapması sebebiyle, kendisine "Uncuzâde" denildiği Tahir Üzgör tarafından ifade edilmiştir (Üzgör 1995: 295; Üzgör 1991: 3). XIX. yüzyılda yaşamış ve Fehîm'e hayranlığı sebebiyle aynı mahlası almış Süleyman Fehîm Efendi ile karıştırılmaması için "Kadîm" sıfatı da mahlasına eklenmiştir (Üzgör 1995: 295).

1627'de doğan Fehîm, "Divân"ını henüz on yedi on sekiz yaşlarında tertip etmiştir. Genç yaşta divan tertip etmesi, onun "dahi çocuk" olarak anılmasını sağlamışsa da, Üzgör'e göre "1640'ta ölen IV. Murad için söylediği ünlü kasidenin on iki on üç yaşlarındaki bir çocuk tarafından söylenmiş olması pek mümkün görünmemektedir. Ayrıca *Şehrengiz*'ini 1041'de (1631) yazdığı göz önünde tutulursa doğum tarihini daha önceki yıllara götürmek icap eder" (Üzgör 1995: 295) diyerek bu iddiayı desteklememektedir.

Eğitimi hakkında da pek bilgi bulunmayan Fehîm'in, ailesi Halep asıllı olması sebebiyle Arapça'yı ana dili olarak öğrenmesi imkan dahilinde bulunmakla beraber, "Divân"ında bulunan Farsça gazel, tarih ve rubaileri de Farsça'yı bildiğini ortaya koymaktadır (Üzgör 1991: 712-725; Üzgör 1995: 295).

Fehîm, genç yaşındaki yeteneğine karşılık hayatı talihsizlikler içinde geçtiği "Divân"ında bulunan gazellerden anlaşılmaktadır. Bir süre kâtiplik yapan Fehîm, ardından Kudüs, Mekke, Medine, Edirne ve Mısır'da bulunmuştur. Mısır'a gitmeden önce yazdığı şiirlerde, hayatındaki sıkıntılardan, talihsizliğinden, değer bilinmezlikten, sanatçıların artık kalitesizleşmesinden şikayet etmektedir. İstanbul'dan kurtulma arzusuyla yaşayan Fehîm, en sonunda 1644'te Mısır'a vali olarak görevlendirilen Eyüp Paşa ile beraber Mısır'a gider. Mısır'da da çektiği gurbet acısı ve hasret nedeniyle tekrar İstanbul'a dönmek isteyen Fehîm, kendisinden şikayetçi olanlar tarafından Eyüp Paşa'nın gözünden düşürülmüştür. Bunun sonucunda hem af dilemek hem de İstanbul'a geri dönmek için Fehîm, Eyüp Paşa'ya bir kaside yazarak durumunu bildirir. Sonunda Mısır Kalesi dizdarı Mehmed Ağa'nın sağlamış olduğu olanaklarla Mısır hazinesini İstanbul'a götüren bir kafileyeye katılır. Fakat yolda sıtma ya da veba hastalığı nedeniyle Konya'nın Ilgın kasabasında vefat eder. Mezarı Evliya Çelebi'nin ifadesine göre, şehirdeki caminin mihrabı önünde bulunmaktadır (Üzgör 1995:295).

Fehîm, genç yaşında yetenekli bir sanatçı olduğunu kanıtlamıştır. XVII. yüzyılda Divan Edebiyatı'nda gittikçe ağırlığını hissettiren "*Sebk-i Hindî*" tarzını ustalıklı şiirlerine yansıtan Fehîm'in şiirlerinde hayattan şikayet ve şairliğiyle övünme ön plandadır. Duygularını şiirlerine yansıtarak heyecan ve kederlerini anlatmaya çalışmıştır (Üzgör 1995: 295-296). Genel olarak, şairlerin "*kaside*"lerinde kendilerini övdükleri görülmekle beraber, Fehîm, bu övünmeyi gazellerinin makta beyitlerinde de ifade etmekten çekinmemiştir:

"Nûr-ı hürşîd-i zamîrümnden alup feyz Fehîm
Gülleri kıldı müşâbih meh-i tâbâna şabâ" (G 1/5)²

"Merd-i bî-bâk-levendem şu'arâ içre Fehîm

² İlk rakam gazelin numarasını ikinci rakam beytin numarasını ifade etmektedir.

Zen-ṭabī'at süfehâ gibi tazarruf ne belâ" (G 4/6).

"Dür-i naẓm-ı Fehîmâ olduğı ħurşîd-veş rûşen

Kemâl-i şafvet-i deryâ-yı ṭab'-ı pâkdendür hep" (G 17/7)

Fehîm, İranlı şairlerden Örfî-i Şirâzî, Hakânî-i Şirvânî, Tâlib-i Âmül, Enverî, Senayî ve Ömer Hayyam'dan etkilenmiştir (Üzgör 1991:62). Bu etki sonucunda da Fehîm'in Sebki Hindî tarzına yöneldiğı düşünölmektedir.

Fehîm, genç yaşında vefat etmesine karşın beş eser meydana getirmiştir.

- a) **Divân:** Fehîm'in sanatçı kişiliğini ortaya koyması bakımından önemli olan bu eser, daha önce ifade edildiğı üzere Fehîm, on yedi on sekiz yaşında iken tertip edilmiştir. Divân'da "on yedi kaside, bir terciibend, üç terkibibend, biri tazmin olmak üzere beş musammat, on altı kıta, 293 gazel, elli altı rubai ile Farsça üç gazel, iki kıta ve üç rubai" (Üzgör 1995: 296) bulunmaktadır. Fehîm'in Divân'ı üzerine ilk kez Sadettin Nüzhet "*Fehîm*" (1934, Kanaat Kütüphanesi: İstanbul) adlı çalışmayı yapmıştır. Daha sonra Tahir Üzgör, doktora çalışması olarak, Fehîm'in hayatı, şahsiyeti ve eserinin incelemesiyle birlikte divanın tenkitli metnini hazırlamıştır. Üzgör, ayrıca her şiiri günümüz Türkçesine de aktarmıştır (Üzgör 1991).
- b) **Şehrengiz:** Mesnevi türünde yazılan bu eser, "Başta dört rubai, 116 mesnevi beyti, ardından başka bir rubai; sonda kendisi dahil olmak üzere çeşitli kişiler hakkında yazdığı genellikle beşer mesnevi beytinden ibaret yirmi parçadan meydana gelen 104 beyit, beş beyitlik bir gazel, mesnevi tarzında on sekiz beyitlik bir hatime, beş beyitlik bir kıta, beş beyitlik bir gazel, ayrıca yedi beyitlik bir başka gazel olmak üzere tertip edilmiştir" (Üzgör 1995: 296). Eser müstehcen ifadelerle dolu olmakla birlikte, Nedîm'i de müjdelemektedir (Üzgör 1995: 296; Ekinci 2013: 752).
- c) **Bahr-ı Tavil:** Fehîm'in Arap, Arnavut, Ermeni, Rum, Yahudi, Tatar, Acem, Kürt, Türk ve kendi ağzından olmak üzere müstehcen ifadelerle meydana gelen dokuz farklı dil ve lehçeyi taklit ettiği eseridir (Üzgör 1995: 296; Kaplan 2016: 171). Eser, Yunus Kaplan tarafından "*Fehîm-i Kadîm'in Bahr-ı Tavil'i*" (2016, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi) adlı makalesiyle yayımlanmıştır.
- d) **Tercüme-i Letâif-i Kümmelîn :** Fehîm'in eski büyüklerin sözlerini derlediğı, aynı zamanda Nasrettin Hoca'nın fıkralarına da yer verdiği eseridir (Üzgör 1995: 296).
- e) **Durûb-ı Emsâl-i Türkî :** Fehîm'e ait olup olmadığı konusunda belirsizlikler olan bu eserde (Ekinci 2015: 165-166), Fehîm atasözlerini derlemiş ve yer yer müstehcen sözlere de yer vermiştir. Eser hakkında Ramazan Ekinci (2015), "*Fehîm-i Kadîm'e Mâl Edilen Bir Atasözleri Kitapçığı: Durûb-ı Emsâl-i Türkî*" adında "*Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* (Yaz 15/1)"nde bir makale yayımlamıştır.

B) FEHÎM'İN FARŞÇA GAZELLERİ VE İNCELEMEDE İZLENEN YÖNTEM

Fehîm, Arapça'yı bilmenin yanı sıra Farsça'ya olan hakimiyetini göstermek amacıyla "Divân"ında Farsça şiirlere de yer vermiştir. Fehîm, 3 Farsça gazel, "Örf-i Şirâzî Divânı'nın Yazılış Münasebetiyle Tarih" ve "Rıza Çelebi'nin Sakallarının Çıkması Tarihi" başlıklarıyla 2 Farsça tarih, 3 de Farsça rubai kaleme almıştır (Üzgor 1991:712-724).

İncelemesi yapılacak olan Farsça gazellerin ilki beş beyitten oluşmakta ve "Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün" vezniyle yazılmıştır. İkinci gazel yedi beyitten oluşmuş ve "Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün" vezniyle kaleme alınmıştır. Son gazel ise "Me'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûl" vezniyle yazılmıştır (Üzgor 1991: 712-717).

Gazellerin incelenmesi ve dizininin oluşturulmasında öncelikle bu gazellerin çevriyazısı yapılmıştır. Ardından bu çevriyazılar "tebdiz.com" internet sayfasına transkripsiyon harfli olarak yüklenmiştir. Daha sonra, her kelimenin ve söz öbeklerinin anlamlandırılmasına geçilmiştir.

İncelememizde öncelikle her gazelin Fars alfabesiyle yazılan metni ve transkripsiyon alfabesiyle okunuşu tablo halinde gösterilmiş, ardından gazeldeki her sözcüğün ve sözcük öbeğinin dizini ve gazeldeki anlamları verilmeye çalışılmıştır. Son aşamada ise gazelin her beyti "*bağlamlı dizin ve işlevsel sözlük*" sistemine göre günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Dizin alfabetik sıralama ile yapılmış, her sözcük ya da sözcük grubunun gazelde geçtiği yer sözcükten sonra "Mısrâ" ifadesinden sonra gelen rakamla ifade edilmiştir. Sözcük ve sözcük gruplarının anlamında kullanılan "|" işareti, yakın anlamı ifade etmektedir.

Farsça metinler Tahir Üzgor'ün (1991), "Fehîm-i Kadîm Hayatı, Sanatı, Divân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi" adlı çalışmasından alınmış, metnin transkripsiyonu tarafımızca yapılmıştır.

C) FEHÎM'İN FARŞÇA GAZELLERİ'NİN BAĞLAMSAL DİZİN VE İŞLEVSEL SÖZLÜĞÜ

1. Gazel

Farsça Gazel	Gazelin Transkripsiyonu
تا کنم ریش از حسد جان و دل سهرابرا میخورم از جام الماسی می زهرابرا	Tā konem riş ez-ħased cān u dil-i Suhrāberā Mīħorem ez cām-ı elmāsī mey-i zehrāberā
شب که شد دور از نظر آن افتاب محشرم تا صبا ح حشر مشتاقم جمال خوبرا	Şeb ki şod dūr ez naẓar-ı ān āfitāb-ı maħşerem Tā şabāħ-ı ħaşr müştākam cemāl-i ħūberā
تا خیال غمزه اش از بسکه خون گرمی کنم میکنم در سینه زخم تیغ آتش تابرا	Tā ħayāl-i ġamzeeş ez beski ħūn-germī konem Mīkonem der-sīne-i zaħm tiğ-i āteş-tāberā
درد رشک اضطرابم کیمیایی میکند زرمیازم چبیره درلب سیمابرا	Derd-i reşk-i iztirābem kīmiyāyī mī koned Zer mī bāzem çü zerre der-leb sīmāberā
بیوجودم گرچه طوفان غرق اشکم شد فهیم آن سرابم منکه کردابی کنم کردابرا	Bī-vücüdem gerçi tūfān ġarğ-ı eşkem şod Fehīm Ān serābem men ki gerd ābī konem girdāberā

Metnin Bağlamsal Dizin ve İşlevsel Sözlüğü

Âb: Mısra: 9

Su

Âfitâb-ı mahşer: Mısra: 3

Kiyametın güneşi

Ân : Mısra: 10

O.

Beski : Mısra: 5

O derece, o kadar

Bî-vücüd: Mısra: 9

vücutsuz II soyut

Câm-ı elmâsî: Mısra: 2

Elmasta yapılmış kadeh

Cân u dil-i Suhrâb: Mısra: 1

Kahraman Sührâb'ın gönlü ve ruhu

Cemâl-i hûb : Mısra: 4

Güzelin güzel yüzü

Çü : Mısra: 8

Çünkü. Şundan dolayı, şu sebeple, zira.

Derd-i reşk-i ıztırâb: Mısra: 7

Kıskançlık acısının derdi

Der-sîne-i zaîm: Mısra: 6

Yaralı göğüste

Der-leb: Mısra: 8

Dudakta

Dür: Mısra: 3

Uzak

Ez: Mısra: 3; Mısra: 5

Türkçe -den ekinin karşılığı olan ve Farsça veya Arapça kelime ve terkiplerin başına gelerek birleşik zarflar teşkil eden ön ek.

Ez-ğased: Mısra: 1

Kıskançlık sebebiyle

Fehîm: Mısra: 9

Şairin mahlası, Fehîm-i Kadîm

Ġarq-ı eşk: Mısra: 9

Gözyaşına boğulmak

Ġerd: Mısra: 9

Toprak

Gerçi: Mısra: 9

Her ne kadar, ...ise de; ama, ancak, fakat, lâkin

Girdâberâ: Mısra: 10

Girdap (çok ağlamaktan meydâna gelen ve bütün bedeni çevreleyen gözyaşı seli)

Girdâbî: Mısra: 10

Girdaplı. Denizlerde, nehirlerde suların döndüğü tehlikeli yer.

Ġayâl-i Ġamze: Mısra: 5

Gamzenin(süzcün bakış) hayali.

Ġün-germî: Mısra: 5

Sıcakkanlı

Ki: Mısra: 3; Mısra: 10

Ki bağlacı.

- Kîmiyâyî:** Mısra: 7
Kimyager, kimyacı
- Konem:** Mısra: 1; Mısra: 5; Mısra: 10
(Far) Olmak
- Men:** Mısra: 10
teklik birinci kişi zamiri, ben
- Mey-i zehrâbe:** Mısra: 2
Zehirli şarap
- Mî bâz:** Mısra: 8
(Far) Yapmak, etmek
- Mî-ħor:** Mısra: 2
(Şarap) içmek
- Mî koned:** Mısra: 7
(Far) Yapmak, etmek
- Mî kon:** Mısra: 6
Olmak, katlanmak
- Müştaşkam:** Mısra: 4
(Ar.) Özleyen, can atan, aşık.
- Nażar-ı ân :** Mısra: 3
Onun (sevgilinin) bakışı
- Rîş:** Mısra: 1
Yara, çıban ve cerahat
- Şabâh-ı ħaşr:** Mısra: 4
Toplanma sabahı, mahşer günü
- Serâb:** Mısra: 10
Çölde güneşin ışığının parlamasıyla su gibi görünen hayal.
- Sîmâbe:** Mısra: 8
Far. Cıva.
- Şeb:** Mısra: 3
Gece.
- Şod:** Mısra: 3; Mısra: 9
Olmak.
- Tâ:** Mısra: 1
-den beri.
Mısra: 4; Mısra: 5
Değîn, dek, kadar.
- Tîğ-i âteş:** Mısra: 6
Ateş kılıcı
- Tîğ-i âteş-tâbe:** Mısra: 6
Ateş karakterli kılıç II sevgilinin ateş gibi yakıp kavuran bakışı.
- Ŧûfân:** Mısra: 9
Her yeri kaplayan çok su, pek ziyade yağın yağmur.
- Zer:** Mısra: 8
Altın.
- Zerre:** Mısra: 8
Zerre, çok küçük

Gazelin Günümüz Türkçesi ile ifadesi:

- 1) Kıskançlık sebebiyle Kahraman Sührâb'ın gönlü ve ruhunu yaraladığımdan beri, zehirli şarabı elmastan yapılmış kadehten içmekteyim.
- 2) Gece ki, o kıyametin güneşinden uzak oldu. Toplanma sabahına kadar, güzelin güzel yüzüne özlem duyarım.
- 3) Onun gamzesinin düşüyle o kadar sıcakkanlı olurum. Sevgilinin ateş gibi olan bakışlarının kılıcına katlanırım.
- 4) Kıskançlık acısının derdiyleyim, kimyagerlik yapıyorum. Dudaktaki cıvayla küçük küçük altın elde ediyorum.
- 5) Ey Fehîm! Vücudum yok. Belki, göz yaşı selinde boğuldum. O çölde görünen hayalim ki suyu toprağı girdaba benzetirim.

2. Gazel

Farsça Gazel	Gazelin Transkripsiyonu
<p>شد دلم جمعیت محض پریشانم هنوز زعفرانم سرزده چاک کریبام هنوز صد کلمستان لاله ز چشم فرو خیر خت خل غنچه خونابه میروید زمزمکامم هنوز دامنم رانیست تاری کوشود محتاج چاک میکند دریوزه چاک از گریبام هنوز یوسفم شد مژه و آن یوسفان هم پیر گشت من بکوری گوشه کیریبت احزاتم هنوز مو بمویم نغمه پیرا شد بتوحید صمد من برهن شیوه کافر یاصنم خواتم هنوز مردم چشم دلم حمن محم شد ولی بیخودی بین کز تماشامت حیراتم هنوز از فهیم و طالع او داغ داغم کرد رشک شد سرش ناقوس دیر من مسلماتم هنوز</p>	<p>Şod dilem cem'iyet-i maḥz-ı perîşānem henüz Za'ferānem ser-zede çāk-i girîbānem henüz</p> <p>Şad gülistān lâle zi-çeşm-fürü ḥayr-ı ḥatt-ı ḥall Gonce-i ḥünābe mî revîd zi-müjgānem henüz</p> <p>Dāmenemrā nîst târî kûşud muḥtâc-ı çāk Mîkoned deryûze-i çāk ez-girîbānem henüz</p> <p>Yūsufem şod müje vü ān Yūsufān hem pîr geşt Men be-kürî gûşe-i kirbiyyet-i aḥzānem henüz</p> <p>Mû-be-müyem nağme-pîrâ şod be-tevhîd-i Şamed Men berehmen-şive kâfir yâ şanem-ḥVābem henüz</p> <p>Merdüm-i çeşm-i dilem ḥüsn-i muḥibbem şod velî Bî-ḥodî-bîn kez temâşâ-mest-i ḥayrānem henüz</p> <p>Ez-Fehîm u tâli'-i ü dâğ dâgem kerd reşk Şod seriş nâkûs-ı deyr men Müslümānem henüz</p>

Metnin Bağlamsal Dizin ve İşlevsel Sözlüğü

Ān: Mısra: 7

O

Be-kürî: Mısra: 8

Kör olarak

Berehmen-şive: Mısra: 10

Putu tapan

Be-tevhîd-i Şamed: Mısra: 9

Allah'ın birliğini söylemekle

Bî-hodî-bîn: Mısra: 12

Şaşkınlıkla bakmak

Cem'iyet-i mahz-ı perîşānem: Mısra: 1

Dağınık saflığın toplanması || Gönlün huzura kavuşması

Çāk-i girîbān: Mısra: 2

Yaka yırtmak

Dāğ dāgem kerd: Mısra: 13

Yarayla doldurmak

Dāmen: Mısra: 5

Etek.

Deryūze-i çāk: Mısra: 6

Yırtılmaya ihtiyacı olmak

Dil: Mısra: 1

gönül

Ez-Fehîm: Mısra: 13

Fehîm'den

Ez-girîbān: Mısra: 6

Yakadan

Ġonce-i hūnābe: Mısra: 4

Kanlı gonca

Gūşe-i kirbiyyet-i aḥzān: Mısra: 8

Hüzünler evinin köşesi

Gūlistān lâle: Mısra: 3

Lale bahçesi

Hāyır-ı ḥatt-ı ḥall: Mısra: 3

Açılmaya başlayan ayva tüyelerinin bereketi

Hem: Mısra: 7

Ayrıca, ilave olarak

Henūz: Mısra: 1; Mısra: 2; Mısra: 4; Mısra: 6; Mısra: 8; Mısra: 10; Mısra: 12; Mısra: 14

halâ, daha

Hūsn-i muḥibb: Mısra: 11

Sevgilinin güzelliği

Kāfir: Mısra: 10

Allah'ın varlığını inkar eden.

Kez: Mısra: 12

Ki ez:Ki...den/dan

Kūşūd: Mısra: 5

açmak, keşfetmek

Men: Mısra: 8; Mısra: 10; Mısra: 14

Ben

Merdüm-i çeşm-i dilem: Mısra: 11

Gönül gözünün gözbebeği, süveyda

Mî revîd: Mısra: 4

(Çiçek) Açıyor

Mîkoned: Mısra: 6

Yapmak.

Mū-be-mūy: Mısra: 9

Bedenin her bir teli, her bir zerresi

Muḥtāc-ı çāk: Mısra: 5

Yırtılmaya ihtiyacı olmak

Mūje: Mısra: 7

Kırpık

Müslümān: Mısra: 14

İslam dininden olan kimse

Nağme-pîrā: Mısra: 9

Şarkıları düzgün okuyan

Nâkûs-ı deyr : Mısra: 14*Kilisenin çanı***Nîst**: Mısra: 5*Yok, (mevcut) bulunmamak***Pîr geşt**: Mısra: 7*İhtiyarlamak, yaşlanmak***Reşk**: Mısra: 13*Kıskançlık.***Şad**: Mısra: 3*Yüz (100), mecazen pek çok.***Şanem-ı Vâb**: Mısra: 10*Put gibi güzellere ibadet eden***Seriş**: Mısra: 14*Onun başı***Ser-zede**: Mısra: 2*Baş göstermek, uç vermek.***Şod**: Mısra: 1; Mısra: 7; Mısra: 9; Mısra: 11; Mısra:

14

*Olmak.***Ṭâli-i ü**: Mısra: 13*Onun bahtı, talihi***Târî**: Mısra: 5*İplik***Temâşâ-mest-i hayrân**: Mısra: 12*Şaşkınlıkla kendinden geçerek (sevgiliyi) seyretmek***U**: Mısra: 13*vü: ve***Velî**: Mısra: 11*Lâkin, amma***Vü**: Mısra: 7*vü: ve***Yâ**: Mısra: 10*Ve yahut.***Yûsuf**: Mısra: 7*İsrailoğullarından Yakub peygamberin oğlu.***Yûsufân**: Mısra: 7*Yusuflar || Yüzü güzel sevgililer***Za'ferân**: Mısra: 2*Safran renginde yüz || Üzüntüden sararıp solan yüz***Zi-çeşm-fürû**: Mısra: 3*Gözyaşı gökmek***Zi-müjgânem**:

Mısra: 4

Kirpiklerden

Gazelin Günümüz Türkçesi ile İfadesi

- 1) O gönülüm ki, perişanlığım yine huzurumu dağıtıyor. Daha yeni, sararmış yüzüm yırtılmış yakamdan kendini gösteriyor.
- 2) Yüzlerce lale bahçesi, (senin) yeni açılmaya başlayan ayva tüylerinin bereketi sebebiyle gözyaşı döküyor. Daha yeni, kirpiklerimden kanlı goncalar (çiçek) açıyor.
- 3) Eteğimin iplikleri yok, açılmaya her an istekli. Şimdi, yakamdan yırtılmayı istiyorum. || Sevgili için her an her şeyi yapmaya hazırım. Utanmayı bir kenara bıraktım.
- 4) Her bir kirpik beni Hz. Yusuf (gibi güzel) yaptı ve zamanın Hz. Yusuf'a benzeyen güzelleri ihtiyarlaşmaya başladı. Ben daha kör bir şekilde hüznün evinin köşesindeyim.

- 5) Bedenimin her noktası Allah'ın birliğiyle güzel şarkılar söyler oldu. Ben ise daha ya Brehmen'e benzer davranışlı kafirim ya da put(gibi güzeller)a ibadet etmekteyim.
- 6) Sevgilinin güzelliği, gönül gözümün bebeği, yani aşkı başlatan nokta olan süveyda oldu. Fakat sevgiliyi seyretmenin sarhoşluğundan daha ayılamadım.
- 7) Fehîm ve onun bahtının kıskançlığından her yerim yaralarla doldu. Onun başı kilise çanı oldu, ben ise hâlâ Müslüman'ım.

3. Gazel

Farsça Gazel	Gazelin Transkripsiyonu
<p>فياض گلی بودم و دور جام شکفتم برساعد ساقی گل اندام شکفتم گر بشکفتم خنده نه نیلوفر صبحم گل عنجۀ مه بودم و در شام شکفتم من تنگی دلرا بدو عالم نروشم درصحت جانانه بنا کام شکفتم اشکوفۀ نخل هوسم میوه ندارم بیهوده به باد طمع خام شکفتم جون عنجۀ مه آب من از چشمۀ مهرست بد اختر یم بین که بهر بام شکفتم - من آتش بیدودکل طبع فهم ازباد سردامن الهام شکفتم</p>	<p>Feyyâz- gülî bûdem u der-câm şıguftem Ber-sâ'id-i sâkı-i gül-endâm şıguftem Ger beşgoftem hânde neh nîlüfer şubhem Gül-gonca-i meh bûdem u der-şâm şıguftem Men tengî-i dilrâ be-dü 'âlem nefrüşem Der-şoĥbet-i cânâne be-nâkâm şıguftem Uşkûfe-i naĥl-i hevesem mîve nedârem Bîhûde be-bâd-ı tîma'-ı hâm şıguftem Çün gonca-i meh âb-ı men ez-çeşme-i mihrest Bed aĥteriyem bîn ki beher bâm şıguftem Men âteş-i bî-dûd kül-i tîb'-ı Fehîmem Ez-bâd-ı ser-i dâmen-i ilhâm şıguftem</p>

Metnin Bağlamsal Dizin ve İşlevsel Sözlüğü

Âb-ı men: Mısra: 9

Benim parlaklığım

Âteş-i bî-dûd: Mısra: 11

Dumansız ateş.

Be-bâd-ı tîma'-ı hâm: Mısra: 8

Olgunlaşmamış açgözlülüğün isteğiyle

Bed aĥterî: Mısra: 10

Kötü talihli, uğursuz

Be-dü 'âlem: Mısra: 5

İki dünyaya || Dünya ve ahirete

Beher bâm: Mısra: 10

Her, her bir zaman

Be-nâkâm: Mısra: 6

Talihsizlikle, mutsuzlukla

Ber-sâ'id-i sâkı-i gül-endâm: Mısra: 2

Gül gibi boylu içki dağıtanın kolu üzerinde

Beşigoft: Mısra: 3

Çiçek açmayla

Bîhûde: Mısra: 8

nafile, boş, faydasız.

Bîn: Mısra: 10

Farsçada görmek, bakmak fiili

Bûd: Mısra: 1; Mısra: 4

Farsçada -idi eki

Çün: Mısra: 9

Gibi.

Der-câm: Mısra: 1*Kadehte***Der-şoĥbet-i cānāne:** Mısra: 6*Sevgilinin sohbetinde***Der-şām:** Mısra: 4*Akşam vakti***Ez-bād-ı ser-i dāmen-i ilhām:** Mısra: 12*İlham eteĝinin ucundaki isteklerden***Ez-çeşme-i mihrest:** Mısra: 9*Güneşin parlaklığı nedeniyle***Feyyāz:** Mısra: 1*Çok bereketli***Ger:** Mısra: 3*Eĝer, şayet.***Gonce-i meh:** Mısra: 9*Ay'ın açılmamış gülü***Güli:** Mısra: 1*Bir gül***Gül-gonca-i meh:** Mısra: 4*Ay'ın açılmamış gülü***Ĥande:** Mısra: 3*Gülüş***Ki:** Mısra: 10*Ki bağlacı.***Kül-i ŧab'-ı Fehîm:** Mısra: 11*Topraktan yaratılmış Fehîm***Men:** Mısra: 5; Mısra: 11*teklik birinci kişi zamiri, ben***Mîve nedār:** Mısra: 7*Meyve, yemiş vermemek || ürün ortaya çıkarmamak***Nefrûs:** Mısra: 5*Deĝişmemek***Neh:** Mısra: 3*Deĝil, olmamak***Nîlüfer:** Mısra: 3*Beyaz, mavi ve sarı çiçekler açan bir cins su bitkisi***Şubĥ:** Mısra: 3*Sabah***Şigufem:** Mısra: 1; Mısra: 2; Mısra: 4; Mısra: 6;

Mısra: 8

Çiçek açmak

Mısra: 10

Parlamak

Mısra: 12

*Açılmak, ürün vermek***Tengî-i dilrā:** Mısra: 5*Gönül sıkıntısı***U:** Mısra: 1; Mısra: 4*vü: ve***Uşkûfe-i naĥl-i hevesem:** Mısra: 7*Arzu ağacının çiçeĝi*

Gazelin Günümüz Türkçesi ile İfadesi

- 1) Çok bereketli bir gülüm ve kadehte çiçek açmışım. Gül gibi boylu içki dağıtanın kolunun üzerinde çiçek açarım.
- 2) Gülerek açılısam da sabah vaktinde suda açan nilüfer deĝilim. Ayın açılmamış gülüyüm ve akşamleyin çiçek açarım.
- 3) Ben gönül sıkıntısını iki aleme de deĝişmem. Sevgilinin sohbetinde talihsizlikle çiçek açarım.
- 4) Arzu fidanının çiçeĝiyim, meyve veremem. Olgunlaşmamış açgözlülüĝün isteĝiyle boş yere çiçek açarım.

- 5) Ayın açılmamış gülü olmam sebebiyle parlaklığım güneşin parlaklığındandır. Gör ki, her zaman kötü talihim parlar.
- 6) Ben dumansız ateşim, topraktan yaratılmış Fehîm'im. İlham eteğinin ucundaki isteklerden ürünler (şiiirler, edebî sözler) veririm.

SONUÇ

Bu çalışmamızda, Fehîm-i Kadîm'in "*Divân*"ında yer alan üç Farsça gazeli TEBDİZ aracılığı ile incelenmeye çalışılmıştır. Gazeller öncelikle orijinal şekilde verilmiş, daha sonra Farsça okunuşu transkripsiyonlu olarak verilmiştir. Ardından gazellerdeki her sözcüğün alfabetik sıra ile dizini oluşturularak, geçtiği mısradaki anlam verilmeye çalışılmıştır. En sonunda ise bağlama bağlı kalınarak gazelin günümüz Türkçesi ile ifadesi verilmiştir. Gazelerde kullanılan toplam kelime sayısı 225'tir.

Fehîm-i Kadîm, XVII. yüzyılda Divan Edebiyatı'nın önde gelen temsilcilerindendir. Genç yaşında, "*Divân*"ını kaleme almasına karşın, usta şairlerle boy ölçüşecek seviyededir. Fehîm-i Kadîm'in "*Sebk-i Hindî*" ekolüne göre şiiir yazması da bu yeteneğini göstermesi için önemli bir noktadır. Derin hayaller, mübalağalı söyleyişler ve ince anlamlar bu ekolün en önemli belirtilerinden olması sebebiyle, Fehîm-i Kadîm de şiiirlerinde bu özelliklere çok dikkat etmiştir. Bunun yanı sıra, *Sebk-i Hindî*, Fars şairler aracılığıyla diğer Türk ve Arap şairleri etkilediğinden, Farsça'nın iyi derecede bilinmesi bu toplumlardaki şairler için önemli bir kıstas hâline gelmiştir. Fehîm-i Kadîm de genç yaşında Farsça'yı öğrenerek bu ekolü Türk Edebiyatı'na yansıtmıştır. Fehîm-i Kadîm'in Farsça kaleme aldığı şiiirler, onun Farsça bilgisini ve edebî şahsiyetini yansıtmaması bakımından önemli bir unsurdur.

Fehîm-i Kadîm'in Farsça gazellerindeki sözcüklere bakıldığında, bu sözcüklerin "*âb, âfitâb, ân, bî-vücûd, câm, elmâs, cân, dil, cemâl, hûb, çü, sîne, leb, dûr, gerçi, girdâb, kûr, hodî-bîb, çâk, giribân, dag, dâmen, deryûze, dil, giribân, gül, gonce, hatt, hûnâbe, henûz, küşûd, men, nagme, pîr, reşk, sanem, ser-zede, şod, târî, âteş, dûd, bâm, teng, mîve, neh, nîlüfer*" gibi temel ifadeler olduğu görülmektedir. Bu sözcüklerin de *Divân Edebiyatı*'nda sıkça karşılaşılan ifadeler olduğu göz önüne alındığında, Fehîm-i Kadîm'in *Divân Şiiiri*'nin belirtmek istediği anlamları Farsça olarak söylemiş görülmektedir.

Fehîm-i Kadîm, Türkçe gazellerindeki etkili ve çarpıcı söyleyişi Farsça gazellerine kısmen yansıtmakla beraber, Farsça gazellerinin Türkçe gazelleri kadar derin olduğunu söyleyebilmek mümkün görünmemektedir. Ayrıca *Sebk-i Hindî* şairleri, üç ya da daha fazla sözcükten oluşmuş tamlamaları şiiirlerinde sıkça kullanmışlardır. Bununla birlikte Fehîm-i Kadîm, Türkçe gazellerinde sıkça başvurduğu üç ya da daha fazla sözcükten oluşan tamlama gruplarını Farsça gazellerinde sadece 9 kez kullanmıştır. Bunlar sırasıyla "*Derd-i reşk-i ızdırâb, Cem'iyet-i mahz-ı perîşân, gûşe-i kirbiyyet-i ahzân, hayr-ı hatt-ı hall, merdüm-i çeşm-i dil, be-bâd-ı tama'-ı ham, Ber-sâ'id-i sâkî-i gül-endâm, ez-bâd-ı ser-i dâmen-i ilhâm, uşkufe-i nahl-i heves*" olarak görülmektedir.

Fehîm-i Kadîm, Farsça gazellerinde bağlaç olarak sıklıkla "*çü, gerçi, ki, hem, u, ü, vü, velî*"yi tercih etmektedir. Bunun yanı sıra, gazelerde kullanılan Farsça fiiller "*bâz, şod, kon, şigoft*" olarak dikkat çekmektedir.

Gazellerde sevgiliye duyulan hasret, sevgilinin âşığa eziyet etmesi, âşğın sevgilinin kirpiklerinin okuyla vurulması ve sevgilinin bundan mutluluk duyması, âşğın sâkîden şarap istemesi ve sâkînin âşğın derdini unutmasını sağlaması, âşğın yüzünün ağlamaktan sararıp, vücudunun yok denecek şekilde zayıflaması gibi konular ele alınmıştır.

Sonuç olarak, Fehîm-i Kadîm'in Farsça gazelleri, Türkçe gazellerine nazaran daha genel ifadeleri içermektedir. Sebki Hindî'nin girift ifade tarzını bulabilmek zordur. Divân Şiiri'nin temel konularını Fehîm-i Kadîm, kendi üslûbunca Farsça ifade etmeye çalışmıştır. Fakat, Fehîm-i Kadîm'in Farsça şiir kaleme alabileceği yeteneğe sahip olmasını göstermesi bakımından ise, dikkate değerdir. Fehîm-i Kadîm'in "*Divân*"ında sadece 3 Farsça gazelin yer alması, belki de şairin genç yaşta hayatını kaybetmesi sebebiyledir.

KISALTMALAR

C. : Cilt

G.: Gazel

Md: Maddesi

S. : Sayı

s. : Sayfa

TEBDİZ: Gazi Üniversitesi öğretim üyelerinden Sayın Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK tarafından oluşturulan "Türk Edebiyatı Bağlamlı Dizin" Projesidir.

KAYNAKÇA

Babacan, İ. (2010). *Klâsik Türk Şiirinin Sonbaharı "SEBK-İ HİNDÎ (Hint Üslubu)"*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Bilkan, A.F. & Aydın, Ş. (2007). *Sebk-i Hindî ve Türk Edebiyatında Hint Tarzı*. 3F Yayınevi: İstanbul

Canım, R. (2016). *Divan Edebiyatının Kaynakları*. Akıl Fikir Yayınları: İstanbul

Cebecioğlu, Ethem (2005), *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Anka Yayınları.

Devellioğlu, F. (2012). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi.

Ekinci, R. (2015). *Fehîm-i Kadîm'e Mâl Edilen Bir Atasözleri Kitapçığı: Durûb-ı Emsâl-i Türkî*. Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi/Journal of Turkish World Studies S. 15/1 s. 164-185. Yaz-Summer 2015. İzmir

El-Halîmî, (2013). *Lügat-ı Halîmî*. (haz: A. Uzun) Ankara: TDK Yayınları.

Etik, Arif (1968) . *Farsça-Türkçe Lugat*. Atillâ Ofset Basımevi: İstanbul

<http://www.tebdiz.com/>

<http://www.vajehyab.com/>

Kanar, M. (2011). *Farsça Dilbilgisi Konuşma, Çeviri Tekniği, Farsça-Türkçe / Türkçe Farsça Sözlük*. Say Yayınları: İstanbul

Kaplan, Y. (2016). *Fehîm-i Kadîm'in Bahr-ı Tâvil'i*. Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi S.16, İstanbul 2016, s.167-176.

Kırkılıç, Ahmet- Yusuf Sancak (hzl.)(2009), *Ahterî Mustafa Efendi Ahterî-i Kebir*, Ankara: TDK Yayınları.

Nâcî, M. (2006). *Lugat-ı Nâcî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Olgun İ. & Draşan C. (1984) *Farsça – Türkçe Sözlük*, Tebriz

Onay, A. T. (2009). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. (haz: C. Kurnaz.) İstanbul: HU Yayınları.

Öztürk, Furkan (2007), *Bâkî Divânı Sözlüğü (Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük)*, Ankara Üniversitesi Sos. Bil. Ens., Dr Tezi. Ankara.

Öztürk, Mürsel- Derya Örs (hzl.) (2009), *Mütercim Âsım Efendi Burhân-ı Katı*, İstanbul: TDK Yayınları.

Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-III*. İstanbul: MEB Yayınları.

Pala, İ. (2010). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Akçağ.

Sadettin Nüzhet. (1934). *Fehîm*. Kanaat Kütüphanesi: İstanbul

Sâmî, Ş. (2013). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.Şemseddin Sami (1317), *Kamûs-ı Türkî*, Dersaadet.

Şenödeyici, Özer (2011), *Nâilî Divânı Sözlüğü (Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük)*, Gazi Üniversitesi Sos. Bil. Ens., Dr. Tezi. Ankara.

Tolum, M. (2011). *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*. Ankara: TDK Yayınları.

Tökel, D. A. (2000). *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar / Şahıslar Mitolojisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Üzgör, T. (1991). *Fehîm-i Kadîm, Hayatı, Sanatı, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları: Ankara

Üzgör, T. (1995). "Fehîm-i Kadîm" md. C. 12. s. 295-296. TDV İslam Ansiklopedisi: İstanbul (<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c12/c120170.pdf> E.T 15.10.2016)

Yıldırım, Nimet (2008), *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.

Zavotçu, G. (2013). *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü (Kişiler-Hayvanlar-Bitkiler-Tabiat Güçleri- Kişileştirilmiş Varlık ve Kavramlar)*. İstanbul: Kesit Yayınları

